

TÓTH SÁNDOR
LEVENTE ÉS ANDRÁS

István király az 1030-as években megvakíttatta, azaz uralkodásra alkalmatlanná tette pogány hajlandóságúnak ítélt unokaöccsét, Vazult, és fiait száműzette. Péter második uralkodása (1044—1046) idején a királlyal elégedetlen urak visszahívták a Vazulfiakat. A Viske—gyula-fiak vezette összeesküvés mindhárom fiút, majd a csanádi gyűlés Andrást és Leventét hívta vissza Oroszországból.¹ A Péter-ellenes úri frakció volta-képpen a testvérekre, illetve az eseményekre bízta, hogy melyikük követi majd Pétert a trónon. E tanulmány azt vizsgálja, hogy miért András és miért nem Levente lépett a megbuktatott Péter örökébe.

A csanádi gyűlés egész Magyarország nevében hívta a hercegeket, és esküvel ígérte, hogy „mihelyt bejönnek, mind a magyarok egy lélekkel hozzájuk gyűlnek és uralmuk alá vetik magukat”.² Geric József úgy vélekedett, hogy Péterrel a magyar vezető osztály István-kori egésze szakított, és csak az idegen előkelők (advenae) tartottak ki a végsőkig mellette.³ Kristó Gyula ezzel szemben azt hangsúlyozta, hogy „egy uralkodó osztály ... nem változtat egyik napról a másikra ... tökéletesen, minden tagjára érvényesen politikai pártállást”.⁴ A csanádi gyűlés résztvevőit név szerint nem ismerjük, de feltételezzük, hogy Viskéhez és a gyula-fiakhoz hasonlóan olyan résztvevői lehettek, akik Péter második országjárásakor elvesztették István vagy Aba uralkodása alatt élvezett pozícióikat, vagy valamilyen más okból szembekerültek a királlyal.⁵ A csanádi gyűlés hivatkozását az egész országra propagandisztikus jellegűnek tekinthetjük; a Péter elleni összeesküvésben az uralkodó osztálynak csak egy része vehetett részt. A csanádi gyűlés tagjait a krónika nemeseknek (nobiles), az Altaichi Évkönyvek a királyság főembereinek (obtimates regni), illetve a király előkelőinek és belső embereinek (principes eius et familiares) nevezi.⁶ A gyűlés színhelye és a Vazul-fiakhoz vonuló küldöttségben való részvétel alapján a történeti kutatás feltételezte, hogy Gellért csanádi püspök az összeesküvés tagja, esetleg vezetője volt.⁷

¹ *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I—II. Edendo operi praefuit EMERICUS SZENTPÉTERY.* Budapestini 1937—1938 (a továbbiakban: SRH). I. 336—337.

² Uo.

³ GERICS JÓZSEF: Az 1040-es évek magyar történetére vonatkozó egyes források kritikája. *Magyar Könyvszemle* 98 (1982), 303, 309—310.

⁴ KRISTÓ GYULA: Források kritikája és kritikus források az 1040-es évek magyar történetére vonatkozóan. *Magyar Könyvszemle* 100 (1984), 297.

⁵ KRISTÓ GYULA: Megjegyzések az ún. „pogánylázadások” kora történetéhez. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Acta Historica* (a továbbiakban: AUSZ) XVIII (1965), 25—26.

⁶ SRH I. 337.; *Catalogus fontium historiae Hungaricae I—III.* Collegit ALBINUS FRANCISCUS GOMBOS. Budapestini 1937—1938. I. 99.; GERICS JÓZSEF: a 3. jegyzetben i. m. 309.

⁷ JUHÁSZ KÁLMÁN: A csanádi püspökség története alapításától a tatárjárásig (1030—1242). Makó, 1930. 74.; HORVÁTH JÁNOS: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái. Bp. 1954.

Bizonyos az, hogy Péter második uralkodása, türelmetlen feudalizációs politikája előbb a titkos, majd a nyílt ellenzék táborába taszított olyan világi és talán egyházi előkelőket is, akik személyes érdekeiktől indítatva a király ellen fordultak.⁸ A királyi nemzetségből származó Andrást vagy Leventét akarták trónra ültetni, akikről azt remélték, hogy István Péterhez képest toleránsabb és a hazai uralkodó osztály érdekeit jobban figyelembe vevő politikáját fogják folytatni.

A Magyarországra érkező Andrást és Leventét a Vata-féle pogány felkelés fogadta. Azt követelték a Vazul-fiaktól, hogy „az egész nép pogány módra élhessen, a püspököket és a papokat megölhessék, az egyházakat lerombolhassák, a keresztény hitet elvethessék és bálványokat imádhassanak”.⁹ Míg a csanádi gyűlés előkelői csak Pétert szerették volna felváltani egy számukra megfelelőbb uralkodóval, addig a pogány tömegek a feudalizmust képviselő egyház fizikai megsemmisítésére törekedtek. A Vazul-fiaknak szükségük volt fegyveres támogatásra Péterrel szemben, a felkelők viszont csak követeléseik teljesítése ellenében voltak hajlandók harcolni.¹⁰ Bár a szakirodalom már a hercegek és a pogány felkelők első találkozásánál (Abaújvárnál) különbséget tesz a követelést csak kényszerből elfogadó András és a felkelőkkel egyetértő, pogány hajlamú Levente között; a források mindkét herceg kényszerű beleegyezéséről szólnak.¹¹ A kényszerű kompromisszum elfogadása azt jelentette, hogy a „felkelők csatlakoztatták magukhoz a hercegeket”,¹² akik így egy *feudalizmus- és egyházellenes pogány mozgalom vezetői* lettek. Így szándékukkal ellentétben nemcsak Péterrel, hanem az őket behívó csanádi összeesküvőkkel is szembekerültek.

A Vazul-fiak elé küldöttség vonult, hogy őket tisztességgel (honorifice) fogadja, ugyanakkor a királyt a küldöttséget kibocsátó Fehérvár nem engedte be. A misszió tagja volt négy püspök és egy ispán. A küldöttség előkelő tagjai az uralkodó osztálynak azt a részét képviselték, amely a hercegek pártján állt. Azt viszont csak feltételezhetjük, hogy a „fehérvári csoport” tagjai korábban is szemben álltak Péterrel, és nemcsak az események hatására pártoltak el tőle.¹³ Mint ismeretes, a fehérvári küldöttség

311.; SZEGFŰ LÁSZLÓ: Adalékok a Deliberatio eszmetörténeti háttéréhez (Disszertáció). Szeged, 1969. 200—201.; uő.: Gellért, marosi püspök. Világosság 17 (1976), 96.; KRISTÓ GYULA: Magyarország története 895—1301 (Jegyzet). Bp. 1984. 81—83.

⁸ Vataéék foglalták el Csanádot, ők hívták be a hercegeket, I. KRISTÓ GYULA: az 5. jegyzetben i. m. 34—35.; Péter türelmetlen politikájára, a hospes-arisztokrácia előtérbe kerülésére I. uo. 27, 33—34.; a világi és egyházi előkelők egységes fellépésére I. GERICS JÓZSEF: a 3. jegyzetben i. m. 309.; az egyháziak várakozó álláspontra helyezkedtek, I. KARÁCSONYI JÁNOS: Szent Gellért csanádi püspök élete. Bp. 1925. 128—129.; Z. J. KOSZTOLNYIK: Five Eleventh Century Hungarian Kings. Their Policies and Their Relations with Rome. New York, 1981. 69.

⁹ SRH I. 337, II. 501.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo.; a szakirodalom vélekedésére I. HORVÁTH MIHÁLY: Magyarország történelme. I. Pest, 1871. 272.; PAULER GYULA: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I. Bp. 1893. 118.; KARÁCSONYI JÁNOS: A magyar nemzet áttérése a nyugati kereszténységre 997—1095. Oradea—Nagyvárad, 1926. 104.; Képes Krónika. Kálti Márk krónikája a magyarok tetteiről. Fordította és a jegyzeteket összeállította GERÉB LÁSZLÓ. Bp. 1959. 233. o. 35. jegyz.; KRISTÓ GYULA: a 7. jegyzetben i. m. 82.

¹² KRISTÓ GYULA: az 5. jegyzetben i. m. 43. o. 274. jegyz.

¹³ A csanádi összeesküvőkkel való azonosításra I. SZEGFŰ LÁSZLÓ: Gellért, marosi püspök 96.; KRISTÓ GYULA: a 7. jegyzetben i. m. 81—84.; GERICS JÓZSEF: a 3. jegyzetben i. m. 309.; az elpártolásra, hódolásra I. PAULER GYULA: a 11. jegyzetben i. m. 119.; A Magyar Nemzet Története. Szerk. SZILÁGYI SÁNDOR. II. Magyarország története az Árpádok korában. Írta MARCZALI HENRIK. Bp. 1896. 44.; HÓMAN BÁLINT—SZEGFŰ GYULA: Magyar történet I. (a kötet Hóman munkája) Bp. 1928. 259.; a zavarok megfékezésére akarta a küldöttség rávenni a hercegeket, I. HORVÁTH MIHÁLY: a 11. jegyzetben i. m. 272.; KARÁCSONYI JÁNOS: a 8. jegyzetben i. m. 131.; Gellért András herceggel akart beszélni, hogy meggyőzze az egyház szükségességéről és lebeszélje a keresztények üldözéséről, I. Z. J. KOSZTOLNYIK: a 8. jegyzetben i. m. 70.

és a hercegek táborának pesti találkozása tragikusan végződött; a pogány felkelők végeztek Gellért, Buldi, Besztrik püspökökkel és Szolnok ispánnal. A pesti vérengzés egyetlen rangos túlélőjét, Beneta püspököt állítólag András mentette meg.¹⁴ Lehetséges, hogy ezt a cselekedetet csak a pogány mozgalommal szövetségben álló András részleges felmentése érdekében végeztette el vele a krónikás szerző. Meg kell említeni, hogy egy másik krónikarész szerzője Andrást felelősnek tartotta Gellérték haláláért, és ágának kihalását isteni büntetésnek tekintette.¹⁵ A hercegek mellett fellépő „fehérvári csoport” erőszakos felszámolása a pogány irányzat átmeneti győzelmét jelentette.

Péter ezúttal is patrónusához, az Abával szemben őt trónjára egyszer már visszasegítő III. Henrik német császárhoz akart menekülni, de elzárták előle a kifelé vezető utakat. A királyt megegyezés ígéretével visszacsalogatták, majd Zámoly falunál elfogták és megvakították.¹⁶ András ugyan később tagadta, hogy része lett volna Péter megvakításában, e védekezés azonban nem fogadható el. András és Levente apjuk megvakítását, pogány hiveik pedig Péter korábbi kegyetlenségeit torolták meg az uralkodón. A megvakított királyt Fehérvárra vitték, halála után pedig Pécsen temették el az általa alapított egyházban. Péter bukása után megnyílt a trón felé vezető út a Vazul-fiak előtt.

A hercegek bejövetele óta, főképpen azonban a Péterrel való véres leszámolás után felmerült a kérdés, hogy melyiküké lesz a főhatalom. Ez az alternatíva a XIV. századi krónikakompozíció két passzusában is tükröződik. Az I. András koronázását és a pogányság ellen kiadott törvényét említő 86. caput szerint „Levente éppen ezekben a napokban halt meg; ha tovább élt volna és hatalmat nyer az országon, kétségtelenül egész Magyarországot megrontja a pogány bálványozással; minthogy Levente nem élt katolikus módra, a Dunán túl, Taksony falvánál temették el; mondják, ott van eltemetve pogány módra nagyapja, Taksony is”.¹⁷ A várkonyi jelenetben (92. caput) pedig azt olvashatjuk, hogy mikor Béla a hercegséget jelképező kardot választotta, András király meghajolt előtte, „azt gondolta ugyanis, hogy együgyűségből adja fiának a koronát, amiképpen azt Levente adta neki”.¹⁸

A szakirodalomban több megoldási kísérlettel találkozunk András és Levente viszonyát illetően. Az egyik szerint Levente András pogány öccse volt, akinek halála megkönnyítette András számára a királyság és a kereszténység restaurációját.¹⁹ Egy másik felfogás szerint Levente volt Vazul legidősebb fia, ezért jog szerint őt illette volna meg a trón, halála azonban megakadályozta abban, hogy megszerezze a hatalmat.²⁰ Más vélemény szerint Levente lemondott a trónról öccse javára, és András koronázása után néhány hónappal meghalt.²¹ Levente lemondásával kapcsolatban Domanovszky Sándor azt jegyezte meg, hogy „a Béla-ág gondolkodásában élő író gyengéséget láthatott abban, hogy Levente minden részesedés nélkül engedte át az

¹⁴ SRH I. 342, II. 503.

¹⁵ Uo. I. 364—365.

¹⁶ Uo. 342—343.

¹⁷ Uo. 344.

¹⁸ Uo. 355.

¹⁹ HORVÁTH MIHÁLY: a 11. jegyzetben i. m. 271, 274.; PAULER GYULA: a 11. jegyzetben i. m. 97, 121.; MARCZALI HENRIK: a 13. jegyzetben i. m. 41, 49.; KARÁCSONYI JÁNOS: a 11. jegyzetben i. m. 104, 106.

²⁰ A szeniorátusra I. HÓMAN BÁLINT: A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói. Bp. 1925. 71, 79.; UŐ.: a 13. jegyzetben i. m. 257, 261.; BARTONIEK EMMA: Az Árpádok trónöröklési joga. Századok 60 (1926), 802—803. o. 4. jegyz., 832.; JUHÁSZ KÁLMÁN: a 7. jegyzetben i. m. 72.; arra, hogy András koronázása előtt meghalt, I. DÜMMERTH DEZSŐ: Az Árpádok nyomában. Bp. 1977. 216.; KRISTÓ GYULA: a 7. jegyzetben i. m. 83.

²¹ HÓMAN BÁLINT: a 13. jegyzetben i. m. 261.; GYÖRFFY GYÖRGY Levente kényszerű lemondását (katonai kíséret hiányában) hangsúlyozta, I. *Magyarország története* 1/1. Bp. 1984. 847—848.

uralmat bátyjának, de ebből még semmiképp sem következik Levente lemondása Endrével szemben érvényesíthető törvényes jogokról”.²²

A Leventére vonatkozó két passzus, bár kétségtelenül két különböző forrásból származik, bizonyos fokig kiegészíti egymást. Közös a két tudósításban az, hogy mindkettő a hatalomhoz közel állónak tünteti fel Leventét. A 86. caput szerint Levente elnyerhette volna a hatalmat (regni potestatem), ha tovább él. A 92. caputban az szerepel, hogy a koronát Levente adta át Andrásnak, tehát korábban ő rendelkezett vele.²³ Eltérő magyarázatot ad a két forrásrészlet arra vonatkozólag, hogy miért nem lett Levente király. A 86. caput szerint meghalt, a 92. caput szerint együgyűségből (de simplicitate) lemondott András javára.

A tudósítások alapján feltételezhetjük, hogy a két Vazul-fi közül Leventének Andrással legalábbis azonos, ha nem nagyobb esélye volt a hatalom megszerzésére. Az idézett források megengedik azt a feltevést is, hogy Levente volt Vazul legidősebb fia, így a szeniorátus jogán birtokolhatta a koronát. A források ugyan következetesen András, Béla, Levente sorrendben említik Vazul fiait, ez azonban nem feltétlenül bizonyíték Levente szenior volta ellen. Levente lemondását András javára feltehetőleg ugyanaz az Álmos-ági krónikás jegyezhette le, aki megemlékezett arról, hogy az I. László által királynak jelölt Álmos is együgyűségből (simplicitate) mondott le Kálmán javára.²⁴ Elgondolkoztató az a körülmény, hogy a koronáról lemondó Álmos fiatalabb volt Kálmánnál, így a szeniorátus lehetősége itt biztosan kizárható. Levente és András esetében nem látunk ilyen tisztán; Levente szenior volta éppúgy feltételezhető, mint az, hogy András öccse volt.

Úgy véljük, hogy a Vata-féle tömegmozgalom kitörése és a Péter megvakítása közti anarchikus időszakban nem elsősorban *András vagy Levente szenior jogcíme* döntött a hatalom kérdésében. Ennél fontosabbnak tartjuk az őket támogató csoportok szerepét. Ahogy az abaújvári, pesti, zámolyi események jelzik, a feudális államot és az egyházat eltörölni akaró pogány tömegmozgalom kezdetben erősebbnek bizonyult a pusztán uralkodócserere törekvő nemesi—egyházi frakciónál. Így joggal gondolhatunk arra, hogy a Péter megvakításával zenitjét elérő pogány tömegmozgalomnak a hatalom kérdésében is szava lehetett. A *pogány tömegek* favorizálták, *emelték élre* a nem katolikus módon élő (non catholice modo vixit), *magát egyértelműen pogánynak mutató Leventét*. Beneta megmentésének mozzanata arról tanúskodik, hogy András inkább az őket behívó, Péter-ellenes úri csoport felé közeledett, bár egyértelműen nem szakított a Vata-féle mozgalommal sem. Levente váratlan halála — amelynek körülményeit, okát nem ismerjük — nemcsak a hatalom, hanem a pogány mozgalom jövőjét is eldöntötte. A pogány Vazul-fi és hívei sorsa szorosan összefonódott; a Vata-féle mozgalom Leventét a trón közelébe emelte, halálával voltaképpen a pogányság reményét, pártfogóját veszítette.²⁵

Leventét őse (dédapja), Taksony fejedelem sírja közelében temették el. A sírhely kiválasztásánál — akár Levente, akár az őt eltemető szándéka szerint — érvényesült az a szempont, hogy Levente olyan rokona mellé kerüljön, aki hozzá hasonlóan

²² DOMANOVSKY SÁNDOR: Az Árpádok trónöröklési jogához. Századok 63 (1929), 51.

²³ Erre a lehetőségre *Kristó Gyula* hívta fel a figyelmemet; a kétes hitelű magyar—lengyel krónika szerint István fiai (!) közül előbb Levente uralkodott két hónapig, utána Péter (!), majd Béla követte, I. SRH II. 319.; a krónika általános értékelésére I. KARÁCSONYI BÉLA: Tanulmányok a magyar—lengyel krónikáról. AUSZ XVI (1964).

²⁴ SRH I. 419—420.; Levente szeniorátusára I. 20. jegyz.

²⁵ A pogány mozgalom és Levente kapcsolataira I. 19. jegyz.; SZEGFÜ LÁSZLÓ: Vata népe. AUSZ LXVII (1980), 11.

pogány módon élt és pogány szokás szerint lett eltemetve.²⁶ A Taksony közelében való temetkezés közvetve arról tanúskodik, hogy Levente és az őt támogató pogány tömegek egyfajta *pogány törzsszövetségi restaurációt* szerettek volna megvalósítani. Erre utalhat a krónikának az a megjegyzése, hogy ha Levente hatalomra jut, egész Magyarországot megrontja a pogány bálványozással. Levente Aba Sámuelhez hasonlóan olyan retrográd uralmi rendszert épített volna ki, amely mindenképpen viszályalapot jelentett volna az István- és Péter-kori állapothoz képest.

Levente halálával egyértelműen Andrásra szállt a hatalom; ilyen értelemben mondhatjuk azt, hogy András Levente örököse volt, mégha a koronát nem is Leventétől kapta. András szakított a Taksony—Vazul—Levente ág pogány tradícióival, és a keresztény uralkodói ág, azaz István nyomdokaiba lépett. E pálfordulást a királyi korona megszerzése érdekében tette meg. Az egyház, a püspöki kar megmaradt tagjai azt a feltételt szabták támogatásuk, a koronázás fejében, hogy állítsa vissza a kereszténységet, és számolja fel a pogányságot. A krónikás által „fehér és katolikus” (albus et catholicus) Andrásnak nevezett király restaurálta a feudális államot. Törvényt adott ki, amelyben „megparancsolta egész nemzetének fejvesztés terhe mellett, hogy hagyják el a pogány vallást, amit előbb engedélyezett nekik, térjenek vissza Krisztus igaz hitére és mindenben annak törvénye szerint éljenek, miképpen Szent István király oktatta őket”.²⁷ András tudatosan az apját megvakíttató, őt pedig testvéreivel együtt száműző István királyra vezette vissza uralkodói hatalmát, magát mindenben annak örökösének tüntette fel. Visszaállította István törvényeit, pénzt kezdetben István dénárjainak mintájára verette.²⁸ A pogány módon élő Leventével ellentétben a keresztény vallás buzgó hívének mutatta magát, ebben is István király példáját követte. András királysága azt jelentette, hogy a feudális állam és egyház a pogány, retrográd erővel szemben vívott küzdelemből végül is győztesen került ki. A pogány mozgalom Levente halála, András megkoronázása (1046) és törvénye után visszaszorult.

²⁶ KRISTÓ GYULA: Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához. AÜSZ LV (1976), 19.; Uő.: Sírhelyekre vonatkozó adatok korai okleveleinkben. AÜSZ LXXI (1981), 26.

²⁷ SRH I. 344.; SZEGFŰ LÁSZLÓ: a 25. jegyzetben i. m. 18.

²⁸ GERICS JÓZSEF: a 3. jegyzetben i. m. 311—312.; HÓMAN BÁLINT: Magyar pénztörténet 1000—1325. Bp. 1916. 192.

Sándor Tóth

LEVENTE ET ANDRÉ

L'assemblée de Csanád représentant une partie de la classe dominante a rappelé André et Levente pour que l'un des deux succède à Pierre sur le trône. La révolte païenne de Vata a accueilli les fils de Vazul qui contrairement à leurs intentions sont devenus les chefs d'un mouvement antiféodal et anticlérical.

La victoire temporaire de la tendance païenne a été marquée par l'aveuglement de Pierre et par l'assassinat des évêques qui étaient du parti des princes. Selon la composition de la chronique du XIVe siècle, (caput 86 et 92) Levente allait s'emparer du pouvoir. Levente qui vivait comme un païen et qui était peut-être plus âgé que André, était fortement soutenu par le mouvement païen.

Mais Levente est mort et c'est André qui est arrivé au pouvoir. André dans l'intérêt de son propre couronnement a maté le mouvement païen, prenant le roi Etienne pour modèle, a restauré l'Etat féodal.

Шандор Тот

ЛЕВЕНТЕ И АНДРАШ

Чанадское собрание, представляющее интересы части господствующего класса, призвало Андраша и Левенте вернуться в страну, для того, чтобы один из них сменил на престоле Петера. Сыновей Вазула встретило языческое восстание под руководством Вата и, вопрека своим намерениям, они стали руководителями антифеодального и антицерковного восстания. О временных успехах языческого движения свидетельствует ослепление Петера и убийство епископов, стоявших на стороне князей. Судя по композиции летописи, написанной в четырнадцатом веке, (см. главы 86 и 92), Левенте был ближе к тому, чтобы достичь власти. Левенте был, вероятно, старше Андраша, он сам вел языческий образ жизни и пользовался поддержкой языческого движения. Однако Левенте умер и власть попала в руки Андраша, который, в интересах своей коронации, подавил языческое движение и, следуя примеру короля Иштвана, реставрировал феодальное государство.